

УДК 343.1(477)

Сергій Терещук,

канд. юрид. наук, викладач кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПОВЕРНЕННЯ ПРЕДМЕТІВ ТА РЕЧЕЙ, ЯКІ БУЛО ВИЗНАНО РЕЧОВИМИ ДОКАЗАМИ, ПІСЛЯ НАБРАННЯ ВИРОКОМ СУДУ ЗАКОННОЇ СИЛИ

У статті розглянуто чинне законодавство і правозахисна діяльність, що регулює питання практики правозастосування речових доказів та процесуальний порядок їх повернення володільцю після набрання вироком суду законної сили. Викладено конкретні пропозиції та рекомендації щодо внесення деяких уточнень у чинний КПК України.

Ключові слова: речові докази, рішення суду, КПК України, кримінальне провадження, процесуальний керівник, прокурор, начальник слідчого підрозділу, слідчий суддя, органи досудового розслідування, правоохоронні органи, докази, доказування, сторона обвинувачення, повернення речей та предметів, які було визнано речовими доказами, ухвала суду, вирок суду.

Вступ. За результатами дослідження встановлено, що однією з найважливіших завдань КПК України є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду для того, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [2]. Це стосується всіх доказів, котрі було отримано у процесі їх збирання, фіксації та оцінки. Крім того, важливим є питання щодо повернення у разі потреби законному володільцю речей, котрі були визнані доказами у кримінальному провадженні, після закінчення судового розгляду кримінального провадження або оголошення вироку чи іншого рішення суду. У ч. 1 ст. 100 чинного КПК України визначається: «Речовий доказ, який був наданий стороні кримінального провадження або нею вилучений, повинен бути якнайшвидше повернутий володільцю» [1].

Постановка завдання. Оскільки чіткий термін повернення речових доказів, зокрема грошових коштів, законодавцем чітко не

врегульовано, на практиці досить часто виникають проблемні питання щодо механізму повернення речових доказів, позаяк окремі учасники кримінального провадження звертаються зі скаргами. Варто зазначити, що працівники правоохоронних органів, зокрема слідчі, після закінчення проведення досудового розслідування не приділяють істотної уваги своєчасному поверненню предметів, документів та іншого майна, що на певному етапі кримінального провадження було визнано як речові докази, або інколи створюють штучні перешкоди володільцю у праві подальшого користування певним майном.

Результати дослідження. У наукових дослідженнях В. Вапнярчука, М. Видрі, М. Грошового, В. Дорохова, Л. Карнєєва, Є. Коваленко, В. Крючкова, В. Нора, М. Погорецького, Д. Савицького, М. Строговича, М. Якуби та інших приділялась певна увага процесуальному порядку вилучення, збереження та іншим питанням, пов'язаним із виявленням, фіксацією та оцінкою речових доказів, але у їхніх дослідженнях не висвітлювалась проблеми повернення особистих речей, документів, раніше вилучених як речові докази, після оголошення вироку чи іншого рішення суду та набрання рішеннями законної сили. Зазначене питання конкретизується та роз'яснюється у Листі Верховного суду України від 17.03.2010 № 6 (118) «Судова практика щодо вирішення питання про речові докази, передачу в дохід держави

грошей, валюти, цінностей, іншого нажитого злочинним шляхом майна або такого, що було об'єктом злочинних дій», де, зокрема, зазначено: «Порушення процедури при вилученні, обліку та зберіганні речових доказів досить поширені у слідчій практиці, що позбавляє суд можливості посперитися на фактичні дані, на підставі яких у визначеному законом порядку встановлюються наявність або відсутність особи, яка вчинила це діяння, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи» [7].

Таким чином, слідчий, прокурор повинні приймати рішення суб'єктивно, визначаючи термін повернення отриманих доказів під час досудового розслідування, але повинні й враховувати положення ст. 28 КПК України «Розумні строки», де зазначено, що під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення повинно бути виконано або прийнято в розумні строки. Розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Розумні строки не можуть перевищувати передбачені положеннями КПК України строки виконання окремих процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень [1].

Крім цього, в Постанові Кабінету Міністрів України від 19 листопада 2012 року № 1104 зі змінами та доповненнями від 13.07.2016 № 437 визначено порядок зберігання речових доказів стороною обвинувачення, їх реалізації, технологічної переробки, знищення, здійснення витрат, пов'язаних з їх зберіганням і пересиланням, схоронності тимчасово вилученого майна під час кримінального провадження. Водночас у ній питання стосовно повернення доказів, зібраних у процесі розгляду кримінального провадження, у повному обсязі не розкрито, що є прогалиною у даному нормативно правовому акті [5].

У положеннях попереднього КПК України (1960 року) порядок повернення доказів встановлений не був, але тільки у ст. 81 КПК України було роз'яснено порядок поводження з доказами і тільки після закриття справи. Зокрема, питання про речові докази вирішується вироком, ухвалою чи постановою суду або постановою органу дізнання, слідчого, прокурора про закриття справи, при цьому: 1) знаряддя злочину, що належить обвинуваченому, конфіскується; 2) речі, вилучені з обігу, передаються відповідним установам або знищуються; 3) речі, які не мають ніякої цінності і не можуть бути використані, знищуються, а у випадках, коли зацікавлені особи просять про це, можуть бути повернені

їм; 4) гроші, цінності та інші речі, отримані злочинним шляхом, передаються у дохід держави; 5) гроші, цінності та інші речі, які були об'єктом злочинних дій, повертаються їх законним володільцям, а якщо їх не встановлено, то ці гроші, цінності та речі переходять у власність держави. Спів про належність речей, що підлягають поверненню, вирішується у порядку цивільного судочинства» [5]. Як вбачається, з огляду на вищезазначене, чіткого терміну повернення предметів, які було визнано речовими доказами, як у КПК України 1960 року, так і в чинному КПК України 2012 року не визначено.

Пункти 60, 64 чинної на сьогодні Інструкції про порядок вилучення, обліку, зберігання та передачі речових доказів у кримінальних справах, цінностей та іншого майна органами дізнання, досудового слідства і суду від 27.10.2010 містять таке положення: «Речові докази та інше майно, яке підлягає поверненню власникам, видається їм у натурі під розписку, яка долучається до кримінальної справи (на сьогоднішній день кримінальне провадження) та нумерується наступним її аркушем. Про можливість отримання зацікавленими особами вилучених у них предметів та цінностей їм повідомляється письмово, копія повідомлення долучається до кримінальної справи. В розписці отримувач вказує дані свого паспорта або іншого документа, який засвідчує його особу та місце проживання. У разі неможливості особистої явки власника предметів і цінностей вони можуть бути отримані за його довіреністю іншою особою, розписка якої разом з довіреністю також приєднується до справи. Якщо власником є підприємство, установа, організація, предмети і цінності передаються їх представникам при наявності довіреності, а також документа, що засвідчує особу, і під розписку».

Окремі питання слідчої практики щодо повернення доказів вивчав заступник начальника Головного управління нагляду за додержанням законів у кримінальному провадженні – начальник управління нагляду за додержанням законів органами внутрішніх справ Генеральної прокуратури України А. Столітній, котрий акцентував увагу на механізмі і дотриманні порядку повернення вилученого майна законним власником. У разі особистої явки власника речового доказу обов'язково встановлюють його особу, а у розписці про отримання речових доказів чітко зазначається, на підставі якого документа встановлено особу, а також орган, що видав документ, місце, дату його видачі. У разі отримання речових доказів представником юридичної чи фізичної особи, крім

зазначених дій, вимагається пред'явлення відповідної довіреності, яка долучається до матеріалів кримінального провадження разом із розпискою про отримання повідомлення та повернення речей. Якщо протягом 6-місячного строку після прийняття кінцевого рішення у кримінальному провадженні повідомлення про повернення речових доказів не надходило, приймається рішення про їх знищення чи передачу уповноваженим державним органам [6].

Питанням, що стосується повернення грошових коштів, вилучених під час обшуку, займалась Е. Салова, яка зазначила, що правоохоронні органи не завжди розуміють законність вилучення грошових коштів під час обшуку та, замість правомірного вилучення, йдуть на «крадіжку» або на подальше неправомірне утримання. У разі отримання рішення про повернення грошових коштів необхідно подати клопотання на виконання судового рішення до слідчого та до управління фінансового забезпечення і бухгалтерського обліку (залежно від місця проведення досудового розслідування) з вимогою перерахувати грошові кошти на певний рахунок із зазначенням реквізитів [4].

Правове регулювання порядку зберігання, вилучення, обліку та передачі речових доказів конкретизується в Інструкції «Про порядок вилучення, обліку, зберігання та передачі речових доказів у кримінальних справах, цінностей та іншого майна органами дізнання, досудового слідства і суду» від 27 серпня 2010 року [6], у частині передачі речових доказів та інших предметів і цінностей, а саме терміну повернення грошових коштів та інших цінностей, надано роз'яснення у п. 72 вищезазначеної інструкції, а саме: «За наявності вироку (ухвали) суду, що набрали законної сили, постанови, за якої вилучені цінності, валюта та інше майно, перелічене у п. 27 Інструкції, підлягає поверненню, повертаються власникові або за його довіреності іншій особі протягом шести місяців з дня оголошення рішення».

Водночас стосовно повернення грошових коштів встановлений певний порядок: грошові суми в національній валюті, іноземна валюта, платіжні документи та інші цінні папери за наявності ухвали суду, що набрала законної сили, підлягає поверненню власникові протягом шести місяців, таким чином законодавець урегулював питання повернення деяких доказів, визначивши конкретний термін – шість місяців з дня оголошення рішення.

На нашу думку, термін шість місяців з дня оголошення рішення не виправдано перевищений, оскільки при цьому істотно по-

рушується право власника на користування та розпорядження належним йому майном. На цій підставі ми пропонуємо замість терміну «протягом шести місяців» вказати інший термін – «якнайшвидше, але не пізніше двох місяців із дня набрання рішенням суду законної сили», таким чином буде забезпечено законне право особи на володіння та розпорядження майном.

Крім вищевизначеного питання, щодо поведінки із речовими доказами слід врахувати положення Листа Верховного Суду України від 17.03.2010 № 6 (118) «Щодо вирішення питання про речові докази, передачу в дохід держави грошей, валюти, цінностей, іншого нажитого злочинним шляхом майна або такого, що було об'єктом злочину» [7], де визначено порядок, підстави та надано інші рекомендації судам під час вирішення питання про долю речових доказів під час прийняття рішення про речові докази, а також зазначено, що проведене узагальнення практики вирішення місцевими та апеляційними судами питання щодо речових доказів, передачі у дохід держави грошей, валюти цінностей, іншого нажитого злочинним шляхом майна або такого, що було об'єктом злочинних дій, але через не встановлення законного володільця також має перейти у власність держави, свідчить про те, що органи досудового слідства та суди продовжують допускати порушення вимог чинного законодавства в частині збирання речових доказів, їх реалізації, а також вирішення питання щодо речових доказів. Крім цього, в узагальненні Верховного Суду України зазначається, що суди, вирішуючи питання щодо речових доказів, іноді допускають недбалість та вдаються до спрощення, що найчастіше призводить до прийняття додаткових постанов і тяганини у вирішенні цих питань на стадії виконання вироків суду. Складним питанням, що стосується виконання судових рішень у частині речових доказів, які знаходяться поза межами суду, є несвоєчасність їх виконання відповідними органами, установами, підприємствами, де зберігаються речові докази, у зв'язку з чим справи тривалий час перебувають на контролі відповідальних за виконання судових рішень працівниками апарату суду [7].

Висновок. У результаті дослідження практики правозастосування положень чинного КПК України, нормативно-правової бази встановлено окремі неузгодженості та прогалини, зокрема термінологічна невизначеність окремих понять та положень. На підставі викладеного пропонуємо внести доповнення до ст. 100 КПК України, де визначити термін повернення предметів або речей, які були визнаними речовими доказами праців-

никами органів досудового розслідування: «як найшвидше, але не пізніше двох місяців після набрання вироком або іншим рішенням суду законної сили».

Список використаних джерел:

1. Кримінально процесуальний кодекс України: станом на 1 листопада 2016 року. – К.: Право, 2016. – 374 с.
2. Столітній А. Особливості здійснення прокурорського нагляду за додержанням законів при вилученні та зберіганні речових доказів у кримінальному провадженні / А. Столітній // Вісник прокуратури. – 2014. – № 1 (151). – С. 65–69.
3. Про реалізацію окремих положень Кримінального процесуального кодексу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 листопада 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon2.rada.gov.ua

4. Салова Е. Як повернути кошти, вилучені під час обшуку / Е. Салова // Юридична газета online (всеукраїнське щотижневне професійне видання). – 29 квітня 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: yur-gazeta.com;

5. КПК України у редакції 1960 р. – Ст. 81.
6. Інструкція про порядок вилучення, обліку, зберігання та передачі речових доказів у кримінальних справах, цінностей та іншого майна органами дізнання, досудового слідства і суду від 27.10.2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon2.rada.gov.ua;
7. Судова практика щодо вирішення питання про речові докази, передачу в дохід держави грошей, валюти цінностей, іншого нажитого злочинним шляхом майна або такого, що було об'єктом злочину: Лист Верховного суду України від 17.03.2010 № 6(118) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n_001700-10/page;

В статті розглянуто чинне законодавство, а також правозащитна діяльність, яка регулює питання визначення вещественних доказів та процесуальний порядок їх повернення після вступлення рішення суду в законну силу. Представлено конкретні пропозиції та рекомендації щодо внесення деяких уточнень в чинний КПК України.

Ключевые слова: вещественные доказательства, решение суда, КПК Украины, уголовное производство, процессуальный руководитель, прокурор, начальник следственного подразделения, следственный судья, органы досудебного расследования, правоохранительные органы, доказательство, доказывание, сторона обвинения, возвращение вещей и предметов, которые были определены как вещественные доказательства, определение суда, приговор суда.

The article considers current legislation and human rights activities that regulate an issue of practice of law enforcement of material evidences and procedural order of their return to owner after the sentence's entering into force. There is given concrete proposals and recommendations concerning emending into the current Criminal Procedural Code of Ukraine.

Key words: material evidences, judgement, Criminal Procedural Code of Ukraine, criminal proceeding, supervisor of pre-trial proceedings, prosecutor, chief of investigative force, investigating judge, prejudicial inquiry authorities, law enforcement authorities, evidences, evidence, prosecution, return of objects recognized as material evidences, court decision, sentence.